

ПРАВО НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Медведєва М.О.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-4010-4659
e-mail: medvedieva.maryna@gmail.com*

Медведєва М.О. Право на мирне володіння майном в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Стаття присвячена аналізу положень норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права щодо захисту права на майно, зокрема дозволених обмежень цього права, відповідної практики міжнародних судів з прав людини та міжнародних кримінальних трибуналів, зв'язку інституту дерогації з правом збройних конфліктів, а також проблемних питань захисту права на власність, якій завдано шкоди під час російсько-українського збройного конфлікту.

Досліджено положення деяких міжнародних договорів, які передбачають охорону й захист права на володіння майном в мирний час, а також практику Європейського суду з прав людини, пов'язану з порушенням права заявників володіти своїм майном згідно з Протоколом № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи ситуацією окупації. Автор аналізує також положення деяких джерел міжнародного гуманітарного права щодо власності як об'єкту, що має захищатися під час збройних конфліктів, зокрема на окупованих територіях, а також наводить приклади справ міжнародних кримінальних трибуналів, в рішеннях яких знищення майна визнавалось складовою злочинів проти людяності.

Автор досліджує питання співвідношення джерел міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права в контексті захисту права на мирне володіння майном. Проаналізовано та розкрито особливості інституту дерогації в контексті права на майно в умовах міжнародного збройного конфлікту. Досліджено відступ України від зобов'язань за міжнародними договорами з прав людини, в тому числі щодо права на мирне володіння майном, в умовах російської збройної агресії. Крім того, в контексті збройного конфлікту між Україною та росією виокремлено об'єкти права власності та зацікавлених суб'єктів права на майно, яке порушується або обмежується внаслідок військових дій, а також досліджено колективний вимір права на власність, якій завдано шкоди під час російсько-українського збройного конфлікту.

Ключові слова: міжнародне право прав людини, міжнародне гуманітарне право, право на володіння майном, право власності, збройний конфлікт.

Medvedieva M.O. The right to peaceful possession of property in conditions of international armed conflict.

The article is devoted to the analysis of the provisions of international human rights law and international humanitarian law regarding the protection of the right to property, in particular the permitted limitations of this right, the relevant practice of international human rights courts and international criminal tribunals, the connection between the institution of derogation and the law of armed conflicts, as well as problematic issues of the protection of the right to property damaged during the russian-Ukrainian armed conflict.

The author considers the provisions of some international treaties, which provide for the protection of the right to own property in peacetime, as well as the case-law of the European Court of Human Rights related to the violation of the right of applicants to own their property in accordance with Protocol No.

1 to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in connection with an international armed conflict or a situation of occupation. The author also analyzes the provisions of some sources of international humanitarian law regarding property as an object that must be protected during armed conflicts, in particular in occupied territories, and also provides examples of cases of international criminal tribunals, in whose decisions the destruction of property was recognized as a component of crimes against humanity.

The author examines the question of the relationship between the sources of international human rights law and international humanitarian law in the context of the protection of the right to peaceful possession of property. The peculiarities of the institution of derogation in the context of the right to property in the conditions of an international armed conflict are analyzed. Ukraine's derogation from its obligations under international human rights treaties, including the right to peaceful possession of property, in the conditions of russian armed aggression, is studied. In addition, in the context of the armed conflict between Ukraine and russia, the objects of property rights and the interested subjects of the right to property, which is violated or limited as a result of military operation, are singled out, and the collective dimension of the right to property, which was damaged during the russian-Ukrainian armed conflict, was investigated.

Key words: international human rights law, international humanitarian law, right to possession of property, right to property, armed conflict.

Постановка проблеми. В умовах будь-якого збройного конфлікту порушуються фундаментальні права людини, серед них – право на життя, здоров'я, свободу від тортур і насильства, право на житло, мирне володіння майном, а також вчиняються різноманітні злочини як проти життя, гідності, здоров'я людини, так і проти об'єктів власності, зокрема приватної, державної, культурної чи природної. Звісно, найбільшою втратою під час війни є припинення життя людей. Разом з тим, позбавлення населення воюючої сторони права власності унеможливує його виживання й подальше існування як під час, так і після завершення збройного конфлікту. Право на *мирне* володіння майном викристалізувалося як відповідь на злочини, вчинені під час Другої світової війни, коли тисячі осіб позбавлялися елементарних засобів існування, а обсяги руйнувань сягали безпрецедентних розмірів. Відтоді право, яке традиційно вважалося категорією цивільного права різних держав, стало категорією міжнародного права прав людини [1, с. 52].

Міжнародні документи надають захист цьому праву не лише в мирний час – від невинуватих і незаконних втручань з боку приватних осіб та органів державної влади, але й в умовах збройних конфліктів – коли об'єктам власності загрожує повне фізичне знищення. При цьому актуалізується питання співвідношення джерел міжнародного права прав людини (далі – МППЛ) та міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) в контексті захисту права на мирне володіння майном і дозволених його обмежень. В умовах російської агресії проти України важливим є також вивчення відповідної практики міжнародних кримінальних трибуналів, Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), аналіз відступу України від своїх зобов'язань за міжнародними договорами з прав людини, а також дослідження колективного виміру права на власність, якій завдано шкоди під час російсько-українського збройного конфлікту.

Стан опрацювання проблематики дослідження. Значний внесок в розробку проблематики щодо права на мирне володіння майном в умовах збройного конфлікту зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як Гоулей К., Драмбл М., Йордек Г., Моланго М., Некіт К., Сісмас І., Шмід Е. Крім того, основою для цієї статті стали напрацювання вчених з тематики захисту права на власність в практиці Європейського суду з прав людини (Лопес-Ескарсена С., Розакіс К., Тзевелекос В.), а також співвідношення норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права (Хампсон Ф.).

Метою нашої статті є аналіз положень норм МППЛ і МГП щодо захисту права на майно, зокрема відносно дозволених обмежень цього права, огляд відповідної практики міжнародних судів з прав людини та міжнародних кримінальних трибуналів, дослідження зв'язку інституту дерогації з МГП, а також проблемних питань захисту права на власність, якій завдано шкоди під час російсько-українського збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо міжнародні договори, які передбачають охорону й захист права на володіння майном (права на власність) в мирний час. Вперше зазначене право закріпила Загальна декларація прав людини 1948 р., яка відображає норми міжнародного звичаю,

в статті 17: «Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. ... Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» [2]. Таким чином, Декларація передбачила як індивідуальний, так і колективний вимір права на власність.

Пізніше це право було відображене в Конвенції про статус біженців 1951 р. (статті 13, 30), Конвенції про статус апатридів 1954 р. (статті 13, 30), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. (стаття 5) [3, с. 3]. Однак ані Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ані Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. право на власність не передбачили. Пакти посилаються лише на «майновий стан» як на підставу заборони дискримінації. Більше того, і Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Європейська конвенція) в своєму тексті не закріпила право на володіння майном, оскільки зазначений договір врегульовував лише громадянські та політичні права, при цьому між різними державами існували ідеологічні та інші розбіжності, зокрема відносно необхідності включення цивілістичної категорії до міжнародного договору з прав людини [4, с. 63-64]. Лише ухвалений в 1952 році Протокол № 1 до Конвенції чітко передбачив досліджуване право у статті 1, яка зазначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права; в певних випадках держава має право на законодавчому рівні здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [5].

Починаючи з 60-х років ХХ століття, право на мирне володіння майном продовжує визнаватись в універсальних та регіональних угодах: Американській конвенції з прав людини 1969 р. (стаття 21), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. (статті 13, 15, 16), Африканській хартії прав людини і народів 1981 р. (статті 13, 14, 21), Арабській хартії прав людини 2004 р. (стаття 31), Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р. (статті 12) тощо. Важливо відзначити, що на відміну від Додаткового протоколу до Американської конвенції з прав людини в сфері економічних, соціальних та культурних прав 1988 р. Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права жінок в Африці 2003 р. право на мирне володіння майном передбачив.

ЄСПЛ розглянув декілька справ, пов'язаних з порушенням права заявників володіти своїм майном згідно з Протоколом № 1 у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи ситуацією окупації. Так, у рішеннях в справах *Chiragov and Others v. Armenia* та *Sargsyan v. Azerbaijan* Суд постановив, що заявники зобов'язані надавати *prima facie* докази на підтримку своїх скарг відповідно до статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції щодо знищення майна у контексті збройного конфлікту [6, с. 18]. В цих та інших справах ЄСПЛ знаходив «продовжуване» порушення зазначеної статті з боку держав, які здійснювали ефективний контроль на певній території, де проживали і володіли своїм майном заявники [7]. У справі *Loizidou v. Turkey* уряд Туреччини обґрунтував процес вилучення приватної власності міжнародно-правовою доктриною необхідності, однак Суд ухвалив рішення на користь позивачки, визнавши, що «внаслідок того факту, що заявниці було відмовлено у доступі до землі з 1974 року, вона фактично втратила будь-який контроль над своєю власністю, а також усі можливості використовувати її» [8, п. 35, 63]. У зв'язку з цим Суд постановив, що оскаржувані дії держави не можна вважати «позбавленням власності» чи «контролем за користуванням майном» в сенсі першого і другого абзаців статті 1 Протоколу №1, однак ці дії є «втручанням у мирне володіння майном» у сенсі першого речення першого абзацу зазначеної статті [8, п. 63]. Скарги на ймовірне порушення статті 1 Протоколу № 1 містяться в міждержавних позовах, пов'язаних з агресією росії проти України, наприклад, у справах *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, *Ukraine and the Netherlands v. Russia*, а також в численних індивідуальних заявах як проти України, так і проти росії, пов'язаних з цим міжнародним збройним конфліктом.

Зазначені вище договори не надають визначення поняттям «власність» або «майно». Вони по-різному визначають суб'єктів цього права, охоплюючи в одних випадках лише індивідів, в інших – і юридичних осіб, а також в деяких випадках визнають колективні форми власності. Зазначені угоди дозволяють вводити обмеження права на мирне володіння майном відповідно до конкретно визначених законних підстав. Практика міжнародних судів з прав робить свій внесок в тлумачення права на власність, поступово розширюючи коло суб'єктів та об'єктів цього права.

Проаналізуємо положення деяких джерел міжнародного гуманітарного права щодо власності як об'єкту, що має захищатися під час збройних конфліктів, зокрема на окупованих територіях. Оскільки предмет статті обмежено міжнародним збройним конфліктом, звернімося, перш за все, до Положення про закони і звичаї війни на суходолі (додаток до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р.), яке визначає різні режими захисту власності залежно від стадії збройного конфлікту, виду власності та суб'єктів цього права. Так, в статті 23 встановлюється заборона на знищення або захоплення власності ворога в умовах активних військових дій, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагається військовою необхідністю [9]. Заборона розповсюджується як на державну, так і на приватну власність [10, с. 74]. Стаття 46 забороняє конфісковувати приватну власність в умовах військової окупації [9]. Стаття 53 дозволяє окупаційній армії заволодівати певними об'єктами власності окупованої держави (гроші, фонди, цінні папери, склади зброї, транспортні засоби, виробничі запаси та загалом рухома власність), що може бути використана для військових дій [9]. Крім того, ця стаття дозволяє захоплювати окремі об'єкти рухомої приватної власності за умови, що вони повинні бути повернені з належним відшкодуванням після укладення миру [9]. Що стосується нерухомої власності, то стаття 55 зобов'язує державу-окупанта зберігати капітальну цінність адміністративних будівель, нерухомості, лісів та сільськогосподарських угідь, які належать державі-супротивнику, та управляти ними згідно з правилами узуфрукту [9].

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. в статті 53 проголошує, що знищення державою-окупантом рухомого чи нерухомого майна, яке належить до індивідуальної або колективної власності приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій [11]. Важливо відзначити, що «широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно» визнається серйозним порушенням Женевських конвенцій [11]. Крім того, стаття 8(2)(b)(xiii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. проголошує «знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються військовою необхідністю» серйозним порушенням законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах.

Зазначені вище положення джерел міжнародного гуманітарного права були підтверджені в кодифікації звичаєвого МГП, здійсненій Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в 2005 році, а також в деяких рішеннях міжнародних кримінальних трибуналів, наприклад, в рішеннях різних кримінальних судів після завершення Другої світової війни у справах *Holstein, Wingten List (Hostages Trial)*, *Von Leeb, Flick, Krupp, Krauch (I.G. Farben Trial)*, а також у рішеннях Міжнародного кримінального трибуналу з колишньої Югославії у справах *Nikolić, Karadžić, Mladić, Rajić, Blaškić, Kordić та Čerkez* [12, с. 177-178]. В справі *Prosecutor v. Kupreskić* Трибунал визнав повне знищення будинків і майна потенційно складовою злочинів проти людяності, якщо таке діяння здійснюється з відповідним наміром [13, с. 16-17]. Трибунал відзначив, що такий акт може становити грубе або відверте порушення основоположних прав людини, і, якщо він вчиняється на дискримінаційних підставах, то може стати предметом для здійснення переслідування [13, с. 16].

Таким чином, сучасне МГП дозволяє обмежувати право на власність: якщо мова йде про рухому державну власність, вона може бути конфіскована супротивною стороною для використання в подальших військових діях; якщо мова йде про нерухому державну власність, вона повинна управлятися державою-окупантом згідно з правилами узуфрукту; якщо мова йде про приватну власність, за загальним правилом вона не може конфісковуватись за винятком випадків, обумовлених військовою необхідністю.

Отже, положення договорів як з міжнародного права прав людини, так і з міжнародного гуманітарного права, надають гарантії щодо охорони права індивідів, їх об'єднань та держави на власність, однак передбачають можливість обмеження цього права відповідно до легітимної мети, у встановленому законом порядку – в мирний час, а також згідно з військовою необхідністю – під час збройного конфлікту. Важливо відзначити, що категорія «необхідності», яка є одним з принципів сучасного МГП, застосовується також міжнародними судами й органами з прав людини під час визначення порушень з боку держави прав та свобод приватних осіб. Наприклад, ЄСПЛ у своїх рішеннях під час зважування пропорційності обмежень урядом прав людини оцінює, чи були певні заходи передбачені законом, чи переслідують вони законну мету, а також чи є вони «не-

обхідними» в демократичному суспільстві. Крім того, принцип необхідності є обставиною, що виключає протиправність міжнародно-правового діяння держави, як це передбачено в статті 25 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. Так само категорія «пропорційності» застосовується в практиці різних міжнародних органів з прав людини. Однак критерії «необхідності» та «пропорційності» є різними в МППЛ та МГП і по-різному використовуються міжнародними судами з прав людини, з одного боку, та міжнародними кримінальними трибуналами, з іншого.

Правила договорів з прав людини продовжують діяти і в умовах війни та окупації, що було підтверджено Міжнародним Судом ООН у консультативних висновках щодо законності застосування або загрози застосування ядерної зброї 1996 р. та щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території 2004 р. Водночас норми МГП діють як *lex specialis*, іншими словами, у випадку протиріч між положеннями договорів з прав людини та положеннями джерел МГП відносно захисту права на володіння майном в умовах міжнародного збройного конфлікту, який також охоплює і випадки окупації, перевага буде надаватись нормам МГП. Разом з тим, ЄСПЛ неохоче звертається до принципів права збройних конфліктів у своїй практиці [10, с. 71]. З одного боку, предметна юрисдикція Суду обмежується застосуванням і тлумаченням виключно Європейської конвенції та протоколів до неї, тому він повинен вирішувати справи щодо порушень статей, конкретно передбачених в цих договорах. З іншого боку, будь-який міжнародний суд повинен враховувати норми загального міжнародного права і має право залучати інші договори задля підкріплення своєї аргументації. Водночас, постає питання: чи змогли б заявники отримати відшкодування за втрачене під час збройного конфлікту майно, якби Суд керувався нормами МГП щодо військової необхідності? Іншими словами, якби він прийшов до висновку, що напад здійснювався проти законної військової мети, то чи визнав би він в такому разі, наприклад, ненавмисне пошкодження або руйнування будинків заявників в якості побічної шкоди порушенням їхнього права власності? [10, с. 72, 76].

В контексті взаємодії МППЛ та МГП важливим є аналіз положень договорів з прав людини про дерогацію. Дерогація, або відступ держав від своїх зобов'язань, передбачена в статті 4(1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті F частини V Європейської соціальної хартії (переглянутої), статті 27 Американської конвенції з прав людини, статті 15 Європейської конвенції. Остання проголошує, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [14]. Для цілей даного дослідження важливо підкреслити, що пункт 2 статті 15 серед прав, щодо яких будь-який відступ забороняється, не називає право на мирне володіння майном. Отже, в умовах міжнародного збройного конфлікту держава, яка втратила контроль над частиною своєї території, має право у встановленому порядку повідомити Генерального секретаря Ради Європи та Генерального секретаря ООН про неможливість гарантування й захисту права на власність для всіх осіб, які перебувають на таких територіях.

Зазначеною можливістю скористалася Україна з початком російської агресії в 2014 році. В 2015 р. було схвалено Заяву Верховної Ради «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод», в якій не йшлося про відступ від зобов'язання забезпечувати право на власність згідно зі статтею 1 Протоколу № 1, однак передбачався відступ від зобов'язання гарантувати недоторканність приватних речей і житла згідно зі статтею 8 Європейської конвенції, а саме держава залишала за собою право здійснювати в разі потреби огляд речей фізичних осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян [15].

З початком широкомасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року було схвалено Указ Президента «Про введення воєнного стану», в якому було вказано статті Конституції, за якими тимчасово *могли* обмежуватися права і свободи, серед них – право на недоторканність житла, а також право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю [16]. Також передбачалися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб. При цьому Міністерству закордонних справ України доручалось проінформувати Генерального секретаря ООН про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, однак нічого не йшлося про таку ж

необхідність відносно Європейської конвенції. В 2024 році Україна уточнила зміст свого відступу від Європейської конвенції та повідомила Генерального секретаря Ради Європи про те, що дерогація більше не поширюватиметься на окремі статті Європейської конвенції [17]. Право на житло і майно в наведеному списку відсутні. Навпаки, згідно з положеннями Закону «Про правовий режим воєнного стану» Україна залишає за собою право примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній чи комунальній власності, для потреб держави, а також проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень і житла громадян [17]. Таким чином, держава може обмежувати право на мирне володіння майном не лише на окупованих територіях, але й на всій території України (де введено воєнний стан).

Отже, держави мають право вживати заходів, що відступають від їхніх зобов'язань за договорами МППЛ в умовах війни (міжнародного збройного конфлікту). На нашу думку, дерогація – це своєрідний засіб визнання дії норм МГП як *lex specialis* по відношенню до норм МППЛ. Право на мирне володіння майном зазвичай є одним з тих прав, щодо яких держави встановлюють відступ від зобов'язань, оскільки за умови відсутності ефективного контролю над територією, що знаходиться під окупацією супротивної сторони, вони не здатні належним чином захистити це право.

В контексті збройного конфлікту між Україною та росією можна виділити такі права, з огляду на об'єкти права власності та зацікавлених суб'єктів права на майно, яке порушується або обмежується внаслідок військових дій: 1) права держави Україна, іноземних держав, приватних фізичних та юридичних осіб, які втратили об'єкти рухомої та нерухомої власності внаслідок обстрілів або незаконної конфіскації з боку російської окупаційної влади (в цьому випадку їм забезпечується компенсація згідно з адміністративними процедурами, заснованими відповідно до національного законодавства України, в результаті судових проваджень в українських та іноземних судах, рішень міжнародних судів та арбітражів або в майбутньому – роботи міжнародної компенсаційної комісії); 2) права приватних фізичних та юридичних осіб на вцілілі об'єкти рухомої та нерухомої власності, щодо яких Україна залишає за собою право застосовувати обмеження, аж до вилучення, у випадку необхідності забезпечення національної безпеки та оборони (вилучення майна в умовах воєнного стану повинно здійснюватися з відшкодуванням його вартості); 3) права держави росія, її громадян та юридичних осіб на об'єкти рухомої та нерухомої власності, розташовані на території нашої держави, які Україна має право вилучити без забезпечення належної компенсації в порядку контрзаходів, дозволених міжнародним правом, а також згідно з відповідними положеннями національного законодавства щодо санкцій [18] (у зв'язку з цим може виникати проблема подолання імунітету державної власності, але це питання є предметом окремого дослідження).

Що стосується колективного виміру права на власність, якій завдано шкоди під час російсько-українського збройного конфлікту, то мова йде про такі особливі категорії, як довкілля (природні ресурси) та культурна власність. Внаслідок агресії РФ, яка розпочалася в 2014 році та стала широкомасштабною в 2022 році, було спричинено серйозну шкоду природним об'єктам права власності Українського народу: прісним і морським водним ресурсам, екосистемам та елементам біорізноманіття, зокрема мігруючим видам дикої фауни, об'єктам Смарагдової мережі, біосферним заповідникам ЮНЕСКО, водно-болотним угіддям міжнародного значення (Рамсарським об'єктам), клімату, об'єктам всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО тощо. Деякі об'єкти культурної власності Україні вдалося повернути (мова йде про «скіфське золото»), однак деякі росія привласнила всупереч вказаним вище нормам МГП (мова йде, наприклад, про Херсонес Таврійський, який окупаційна влада включила до об'єктів спадщини росії). Агресор повинен буде компенсувати не лише шкоду, завдану приватній власності фізичних та юридичних осіб, державному майну, але й шкоду, заподіяну зазначеним категоріям, а за злочини проти довкілля й культурної власності має наставати індивідуальна кримінальна відповідальність.

Висновки. Оскільки позбавлення населення сторони збройного конфлікту права власності на житло чи інші важливі для виживання об'єкти унеможливує подальше його існування та порушує низку фундаментальних прав людини, джерела МППЛ та МГП встановлюють мінімальні стандарти захисту цих об'єктів та прав. Джерела МППЛ визначають серед кола суб'єктів права на мирне володіння майном індивідів, юридичних осіб, державу, а також визнають колективні форми власності. Джерела МГП встановлюють різні правила щодо рухомої та нерухомої власності, а також державної та приватної власності, яка перебуває на території супротивної сторони збройного конфлікту. Обмеження зазначеного права в мирний та військовий час можливі згідно

з умовами відповідних угод, а їх законність та відповідність вимогам, зокрема щодо пропорційності та необхідності, перевіряють міжнародні моніторингові та судові органи з прав людини, а також міжнародні кримінальні суди. У випадку протиріч між положеннями договорів з прав людини та положеннями джерел МГП відносно захисту права на володіння майном в умовах міжнародного збройного конфлікту перевага буде надаватись нормам МГП. Дерогація як окремий інститут МППЛ надає можливість державам здійснювати відступ від своїх зобов'язань в умовах міжнародного збройного конфлікту: держава, яка втратила контроль над частиною своєї території, має право у встановленому порядку повідомити уповноважені міжнародні структури про неможливість гарантування й захисту права на власність для всіх осіб, які перебувають на таких територіях. Зазначеною можливістю скористалася Україна з початком російської агресії в 2014 році; періодично наша держава оновлює зміст своїх зобов'язань, від яких здійснюється відступ. На нашу думку, дерогація – це своєрідний засіб визнання дії норм МГП як *lex specialis* по відношенню до норм МППЛ. В контексті збройного конфлікту між Україною та росією можна виділити різні об'єкти права власності та суб'єктів права на майно, яке порушується або обмежується внаслідок військових дій. В будь-якому разі саме агресор повинен компенсувати будь-яку шкоду, завдану в результаті цього триваючого міжнародного збройного конфлікту, в тому числі шкоду, завдану приватній власності фізичних та юридичних осіб, держави Україна та іноземних держав, а також шкоду довкіллю й культурній власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гордек Г. Формування права на мирне володіння майном як права людини у Загальній декларації прав людини. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 49–56.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Golay Ch. and Cismas I. Legal Opinion: The Right to Property from a Human Rights Perspective. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1635359.
4. Гордек Г. О. Генеза права на мирне володіння майном у Європейській конвенції з прав людини. *Матеріали науково-практичної конференції «Міжнародне та європейське право в сучасних умовах воєнної агресії рф проти України: проблеми і перспективи розбудови громадянського суспільства та формування нової архітектури світової безпеки»* (м. Київ, 16 травня 2023 р.). С. 63–66.
5. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 20 березня 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
6. Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights: Protection of Property. Updated on 31 August 2021. URL: https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/02/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf.
7. European Court of Human Rights. Factsheet – Armed conflicts. January 2023. URL: https://www.echr.coe.int/d/fs_armed_conflicts_eng.
8. Case of Loizidou v. Turkey. Judgment of the European Court of Human Rights of 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58007%22%5D%7D>.
9. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
10. Molango M. Property Right during Armed Conflict: Application of Adopting Principles of International Humanitarian Law by the European Court of Human Rights. *Washington College of Law ILSP Law Journal*. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/R23036.pdf>. С. 69-82.
11. Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
12. Henckaerts J.-M. and Doswald-Beck L. *Customary International Humanitarian Law*. Volume I: Rules / International Committee of the Red Cross. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 689 p.
13. Drumbl M. Accountability for Property Crimes and Environmental War Crimes: Prosecution, Litigation, and Development. International Center for Transitional Justice. 2009. URL: <https://www.ictj.org/publications/accountability-for-property-crimes-and-environmental-war-crimes>.

- www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Development-PropertyCrimes-FullPaper-2009-English.pdf.
14. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
  15. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод». *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 29. Ст. 267.
  16. Указ Президента України «Про введення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>.
  17. Revised notification. On derogation measures. URL: <https://rm.coe.int/1680af452a>.
  18. Nekit K. The Right to Private Property under Martial Law in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*. 2023. No 20. URL: <https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/TAHRJ/article/view/7579/7674>.